

Reformarea și deschiderea Chinei și transformarea politică și economică a statelor est-europene

de Adrian Severin
Beijing, 18 martie 2008

Sfârșitul secolului al XX-lea

Secolul al XX-lea a fost, fără îndoială, unul dramatic. A început cu război, cu o mare schimbare produsă de impactul primelor revoluții socialiste sau comuniste, a trecut prin experiența teribilă a regimurilor militariste de extremă dreaptă (în Europa am fost martorii nazismului și fascismului; în Asia am fost martorii militarismului japonez). După războiul câștigat de cei care doreau libertate și democrație, trebuie să notăm că a existat o dezarmare de succes, până la un anumit punct, a imperiilor coloniale. Pe de altă parte, am fost implicați într-un alt război, așa-numitul Război Rece.

La sfârșitul aceluia secol, încărcat de evenimente importante, am asistat și am participat la un număr de evenimente cruciale, unele fericite, altele mai puțin fericite. Aș include în prima categorie procesul de transformare a Chinei și, cronologic, aș dori să menționez și transformarea din cadrul Uniunii Sovietice și a blocului sovietic. Am început secolul al XXI-lea cu sentimentul că, pe de o parte, democrația și libertatea au câștigat dar, pe de altă parte, popoarele și democrația au fost puse sub presiune și trebuiau să se confrunte cu întrebări încă fără răspuns.

O cronologie scurtă a evenimentelor din secolul al XXI-lea ar trebui să înceapă cu mențiunea că, înainte de 1978, China a început să introducă în societatea sa dar și în lume (pentru că tot ceea ce se întâmplă în China este important pentru întreaga lume) noile idei legate de transformarea societății, care se schimba foarte greu de altfel, către o societate deschisă. Hotărârea Chinei de a se îndrepta către o astfel de schimbare a fost un șoc pentru restul lumii. Astfel, anul 1978 s-a deschis cu un eveniment major, cu relevanță globală, programul de transformare a Chinei care s-a dovedit a fi un eveniment dramatic, în sensul pozitiv al cuvântului, având un impact pe termen lung în modificarea ordinii globale. În al doilea rând, aproximativ în 1985, odată ce Gorbaciov a preluat puterea în Uniunea Sovietică a început un proces de schimbare în URSS. 1989 a fost anul marii transformări în blocul sovietic și putem spune că odată cu anul 1991, atunci când Uniunea Sovietică s-a prăbușit, am încheiat acest lanț de evenimente majore. Dacă anul 1991 a fost efectul evenimentelor din anii precedenți, cred că anii 1978, 1985 și 1989 sunt într-adevăr anii pe care trebuie să-i luăm în considerare pentru a analiza mai atent consecințele lor.

Alte două evenimente din această perioadă nu au avut aceeași magnitudine dar au accelerat într-un fel procesele care au dus la cele trei întâmplări istorice menționate. Unul dintre acestea este revoluția culturală a Chinei iar celălalt este Actul Final de la Helsinki din 1975, care a fost făcut posibil

de decizia de destindere din timpul anilor '60 ai Războiului Rece și care includea cele trei dimensiuni: politică, socială și a drepturilor omului. Acest act a exercitat o anume presiune sau influență în cadrul Uniunii Sovietice și în cadrul blocului sovietic. Este posibil ca restabilirea locului permanent al Chinei în Consiliul de Securitate al ONU și reluarea relațiilor diplomatice dintre China și Statele Unite ale Americii să fie privite, de asemenea, ca evenimente relevante ale acelei perioade. Bineînțeles, putem menționa și alte evenimente, cum a fost cel de înființare a Mișcării de Nealinie, la care au contribuit și lideri precum Zhou Enlai, Nehru, Tito și Suharto, dar și încheierea războiului din Vietnam, cu un impact important asupra dezvoltării mondiale și în mod special a Chinei. Trebuie să luăm în considerare, de asemenea, evenimentele petrecute în contextul Războiului Rece, așa cum a fost revolta din Ungaria din 1956, Primăvara de la Praga din 1968, ascensiunea sindicatului *Solidaritatea* în Polonia, dar niciunul nu a avut un impact la fel de dramatic, așa cum au avut cele menționate înainte.

În concluzie, secolul al XX-lea a început, mai mult sau mai puțin, cu o transformare care a avut un impact pe termen lung, mai exact nașterea primului stat comunist, care a fost creat după revoluția din 1917, lucru care a dus la dezvoltarea unei noi ordini pe plan internațional, cea bipolară. Același secol s-a încheiat cu procesul, început în 1978 în China, de transformare a ordinii internaționale prin integrarea unui sistem nepolarizat, mai unitar ca rezultat al integrării fostului bloc sovietic. În consecință, 1917 a fost anul de început al unei noi ordini internaționale iar 1978 semnifică începerea unei alte ordini pe plan internațional. Intervalul 1978-1989 este o perioadă relativ scurtă de timp. Evenimentele au fost mai degrabă similare prin consecințele lor, ceea ce ne face să ne punem o întrebare legitimă: au existat motive comune pentru evenimente mai mult sau mai puțin similare care s-au întâmplat în China și în blocul sovietic într-un timp atât de scurt sau a fost vorba numai despre o coincidență? Această întrebare devine și mai legitimă dacă notăm că existau diferențe în cadrul vechii familii comuniste. Spre exemplu, țări cum sunt China și România au practicat un comunism cu o caracteristică națională puternică, în timp ce majoritatea țărilor comuniste au pus în practică un comunism cu față imperială. Cred că există motive comune pentru aceste fenomene distincte din punct de vedere geografic și chiar s-au influențat reciproc până la un anumit punct, din moment ce motivele sunt comune. Aș putea spune că toate aceste țări au avut o vulnerabilitate comună, aceea a apatiei popoarelor, o boală comună, aceea a stagnării, și un rezultat comun, al întregului exercițiu politic și ideologic, dacă aș putea spune așa, manifestate prin revolte naționale în anumite țări, în principal din Uniunea Sovietică, o nemulțumire populară care a luat forme lipsite de violență și o slăbiciune la nivel internațional, în cadrul competiției internaționale. Toate aceste trei manifestări au determinat transformarea și au convins liderii că o schimbare era necesară.

Transformarea Chinei

Au existat câteva răspunsuri diferite pentru aceste provocări comune. În opinia mea, China a adoptat o transformare ordonată printr-o piață care era îndrăzneată dar coerentă și, în al doilea rând, printr-o participare populară în creștere. Chiar dacă cea din urmă s-a manifestat în principal în domeniul economic, ea a inclus în același timp o libertate și un spirit de auto-identificare și auto-apărare a drepturilor oamenilor în cadrul sistemului politic existent. În al treilea rând, a fost vorba despre modernizarea expresiei pluraliste în interiorul Partidului Comunist Chinez fără a schimba mecanismele constituționale de ansamblu. Socialismul cu caracteristici chineze implică faptul că valorile sociale sunt universale însă politicile sociale sunt elaborate doar la nivel local. Nu avem undeva în lume o singură politică socialistă, social-democrată sau laburistă, ci avem valori comune care sunt servite de politici locale adaptate la realitățile regionale sau naționale.

Reconstrucția sau construcția marxismului înseamnă un efort de a transforma marxismul dintr-o dogmă într-o teorie dinamică și capabilă să răspundă realităților în dezvoltare, capabilă să dea răspunsuri practice unor realități practice. Dacă acest lucru poate fi făcut este o altă problemă dar este perfect legitimă încercarea și, aș putea spune, chiar o nouă lecție cu valoare universală. A contopi socialismul marxist cu democrația și economia de piață este cu adevărat o încercare foarte îndrăzneată din cauza faptului că proprietatea colectivă asupra principalelor mijloace de producție care, într-un fel, lasă loc la transformarea tuturor claselor politice în clasa unică a proletariatului creează o anumită legitimitate pentru dictatura proletariatului, ceea ce este un lucru greu de conceput. Acest lucru este, însă, pentru mine, o foarte legitimă și poate chiar o inteligentă și ușoară transformare ideologică a unei teorii concepută într-un anumit stadiu al istoriei și care răspunde la anumite realități istorice care nu mai sunt relevante pentru actualitate. Această transformare lină refuză un abandon subit al unei teorii, oricare ar fi ea, înainte de a fi elaborată alta pentru care să fie pregătită populația. Indiferent cât de interesantă și oricât de bună este o teorie, este nevoie de oameni pregătiți să o asimileze. În caz contrar riscul este de a oferi oamenilor numai forme fără fond iar acest lucru creează probleme.

Transformarea Rusiei

Ca și China, Rusia a optat pentru o transformare ordonată, dar cu mijloace diferite. Uniunea Sovietică a înțeles, analizând transformarea chineză, că o schimbare era necesară și posibilă. Dar cu siguranță că Uniunea Sovietică și în special domnul Gorbaciov au folosit alte mijloace: *Glasnost* și *Perestroika*. *Glasnost*, care înseamnă „transparență” în rusă, era menită să dea acces și informație societății despre procesul de luare a deciziilor. *Perestroika* se referea la reforma instituțiilor cu perspectiva de a le pune pe acestea sub o mai mare influență sau sub controlul complet al populației. După cum vă puteți da seama,

dimensiunea economică a schimbării a fost una minimalistă, spre deosebire de China, care a pus mai mult accent pe această dimensiune.

Rezultatul acestei politici a Uniunii Sovietice a fost o schimbare rapidă la nivelul ideologiei. În fapt, a fost abandonată ideologia deschisă și explicită în favoarea unor politici neo-liberale într-o societate care nu a fost reformată din punct de vedere economic. Democratizarea economiei a dat curs și a impus, prin democratizarea de natură capitalistă, fenomenul primitiv de acumulare de capital și, în consecință, într-un cadru democratic fragil, a dat naștere unui sistem oligarhic. Acest sistem a dus la o dezarmare a statului, subminând autoritatea și capacitatea de apărare a coeziunii statale și societale. Domnul Vladimir Putin a încercat să facă față trendului negativ și să se lupte cu acest fenomen, cu toate acestea, aparent, nu a putut face acest lucru decât cu prețul libertății și democrației. În această privință putem spune că Perestroika a dat greș în final.

Astăzi, Rusia este un capitalism autoritar sau un autoritarism de piață, care s-a separat din nou de societate în ceea ce privește procesul de luare a deciziilor și, prin conceptul de „democrație suverană”, a plasat populația sub controlul statului. Cu toate acestea, în acest fel, stabilitatea și puterea națiunii au fost reabilite și, pe această bază, un program post-sovietic a fost înlocuit de un program neo-imperial (cu un înțeles tehnic, nici pozitiv, nici negativ).

În concluzie, spre deosebire de Rusia, China cunoaște o ascensiune, datorită abordării sale ca putere globală fără scopuri imperiale și cred că acest lucru este consecvent cu tradiția chineză. Cred că această distincție trebuie înțeleasă de restul lumii pentru că, în analiza acestor realități, exemplul ascensiunii unei puteri globale fără ambiții imperiale este un punct de plecare pentru proiectarea unei noi paradigme de securitate internațională.

Transformarea din Europa de Est

Spre deosebire de China și Rusia, statele din Europa de Est au optat, într-un fel, sau au fost forțate să opteze pentru o transformare haotică, uneori violentă, prin ceea ce a fost numit „terapie de șoc”. Aceste țări și-au început preschimbarea prin anarhie și au continuat în aproximativ același mod până în momentul în care au fost integrate în organizații europene și euro-atlantice. Așa-numita „terapie de șoc” se referea la adoptarea modelelor democrațiilor trans-atlantice, lucru pentru care aceste societăți nu erau nici pregătite și nici înzestrate din punct de vedere antropologic sau tradițional. În al doilea rând, a fost vorba despre adoptarea unor politici neo-liberale pentru a promova reforme structurale rapide în domeniul economic. În cadrul acestui mediu democratic, care nu a fost bine asimilat de către societate, aceste politici neo-liberale au făcut loc, ca și în Rusia, unei acumulări primitive de capital și au creat o clasă de oligarhi. Spre deosebire de oligarhii din Rusia, însă, cei din Europa de Est erau mai slabi pentru că resursele pe care le administrau erau mai puține. În consecință, în timp ce încercau să administreze state slabe, au dezvoltat sau au influențat politici naționaliste și politici naționale pentru a putea închide

granițele și a se proteja de competiția de pe plan internațional sau, din contră, au optat pentru a-și supune economiile naționale piețelor internaționale și puternicilor actori economici internaționali, pentru a profita de pe urma partenerilor de afaceri direcți cărora s-au supus.

Cu alte cuvinte, în final, cel mai bun rezultat pe care îl putem obține este o oligarhie pluralistă deghizată în democrație, rezultatul terapiei de șoc. În schimb, acest pluralism și dinamismul pe care îl aducea cu sine au fost utile în procesul integrării țărilor din Europa de Est în Uniunea Europeană, iar această integrare, care a fost suportată de ansamblul societății, a fost principalul factor disciplinar, punând o oarecare ordine în aceste țări, care a putut fi întărită, în anumite limite, și pentru că oligarhiile naționale au fost mai slabe decât forța politică pro-europeană. Politicile de integrare nu erau neapărat compatibile cu politica de dezvoltare, cu alte cuvinte am fost nevoiți să ne dezvoltăm într-un ritm mai lent pentru a ne insera mai bine în structurile UE.

În ceea ce privește provocările pe care le înfruntăm astăzi în Europa de Est, prima se referă la inversarea proceselor negative pe care le-am descris folosind avantajele aduse de integrarea în Uniunea Europeană. Slăbiciunea modalităților de transformare alese de noi ne-au împins, ca și în cazul Rusiei, către o politică imperialistă, și am ajuns la concluzia că trebuie să refundăm un imperiu european, de această dată unul democratic bazat pe libertate și valori, nu pe obsesia expansiunii și dominației. Este un imperiu slab dar această trăsătură este una pozitivă pentru că împinge Europa către statul de drept, ordinea internațională, cooperare internațională, către securitate prin intermediul dezvoltării și cooperării. Aceste linii sunt convergente cu liniile de dezvoltare și transformare continuă ale Chinei. Atunci când vorbesc despre un „imperiu european” am în minte un mesaj universalist-integraționist al Uniunii Europene, care ar trebui să fie caracteristic oricărui imperiu viabil: oamenii de la periferie să aibă perspectiva de a ajunge la un nivel de securitate, inclusiv la securitatea socială de care se bucură și cei din centru.

Cu toate acestea, UE este un „imperiu în devenire” care se teme sau ezită în fața unor noi largiri, chiar dacă unele sunt necesare, către Balcanii de Vest sau către Ucraina, de exemplu. Pe de altă parte acest imperiu ezită în fața posibilității de definire a propriilor granițe, însă definirea acestora ar trebui să fie parte a identității sale și este chiar un proces necesar. Granițele sale rezonabile (nu discut aici despre practicabilitatea lor) ar putea include Ucraina, Belarus și Turcia, dar și Balcanii de Vest, și am convingerea că UE nu s-ar mai putea extinde mai departe de aceste granițe. Nu consider Caucazul ca posibilă parte a UE. Aș încuraja mai degrabă o mică uniune de state caucaziene după modelul Uniunii în termeni de integrare economică, socială și legală, dar după modelele finlandez și austriac în termeni de neutralitate militară. Nu cred, de asemenea în dobândirea statutului de membru NATO de către țările din Caucaz, spre deosebire de câțiva dintre compatrioții mei. Întrebarea este dacă Uniunea Europeană este pregătită să se lărgească până la această graniță.

Consider că dezbateră din cadrul Uniunii Europene din perioada imediat următoare va avea legătură cu aprofundarea integrării și nu neapărat cu extinderea. Trebuie să privim aprofundarea integrării ca pe o problemă crucială pentru viitorul europenilor și, de asemenea, pentru viitorul lumii. Așa cum lumea are nevoie de o Chină puternică și liberă, are nevoie și de o Uniune Europeană bine încheată. Nu poate exista un partener mai bun în lume pentru China decât Uniunea Europeană; acesta este motivul pentru care China ar trebui să sprijine întărirea și dezvoltarea UE, iar UE ar trebui să facă același lucru pentru China.

Din rațiuni de timp nu putem descrie transformările prin care au trecut țările din Europa de Est în timpul administrațiilor partidelor de stânga (socialiste sau social-democrate). Un motiv s-ar putea referi la capacitatea managerială mai bună a acestora. Multe dintre ele erau numite partide „comuniste reformate”, altele erau noi partide care au prins contur după transformare. Perioada lungă petrecută la guvernare a acestor partide, împreună cu greutățile perioadei de tranziție, le-au erodat, însă, credibilitatea.

Prin urmare, partidele socialiste și social-democrate din Europa de Est sunt astăzi într-o poziție delicată. În Polonia suntem martorii unei întreceri electorale care are loc numai între partide de dreapta și radicali de dreapta. În statele baltice forțele politice relevante sunt partidele de dreapta. În Cehia partidele socialiste sunt ne semnificative. Există un partid auto-intitulat social-democrat în Slovacia dar acesta este mai degrabă un partid populist. Socialiștii sunt la putere în Ungaria dar sunt foarte slabi în această perioadă și oricând vor fi alegerile posibilitatea de a le pierde este puternică și există pericolul ca partidele fundamentalist naționaliste de dreapta să vină la guvernare. În România, Partidul Social Democrat se află acum în opoziție; chiar dacă este încă cel mai puternic partid din cadrul Parlamentului, pentru prima dată de la revoluția din 1989, în timpul alegerilor Europene de anul trecut, a ieșit pe locul al doilea. În general vorbind, partidele de stânga nu se descurcă foarte bine nici în restul Europei. Acest lucru poate fi considerat straniu, pe de o parte, pentru că cele mai importante tendințe din societatea europeană sunt în favoare unei „Europe sociale” despre care numai partidele social-democrate pot avea o perspectivă substanțială.

Perspective

Întrebarea mea este: „Ce urmează?” În Europa trebuie să creăm un nou mesaj pentru oameni și nu numai unul valid din punct de vedere rațional, ci unul care le poate oferi o rațiune de a fi. Suntem capabili mai degrabă de a convinge oamenii decât de a-i mișca emoțional. Oamenii nu numai că trebuie să fie convinși, ei au nevoie de emoții, un vis, un simbol, un mit și, din păcate pentru Uniunea Europeană, care a fost construită pe un mit legat de pace și prosperitate, ea nu mai are aceeași putere mobilizatoare din perspectiva stângii. Cred în programele PSE care sunt foarte bine gândite dar nu sunt și atrăgătoare

sau accesibile pentru oameni obișnuiți, care să-i determine pe aceștia să ne ofere încrederea lor că putem să le dăm ceea ce-și doresc.

Aș structura mesajul nostru pe trei dimensiuni. Totul este inclus într-un concept mai larg al unei Europe sociale - dimensiunea numărul unu - din care am dedus un număr de concepte precum „România socială”, „Ungaria socială” sau „Germania socială”. Această primă dimensiune conține idei despre dezvoltare durabilă, servicii de sănătate, sistem de educație, soluții pentru contracararea încălzirii globale și a schimbării de climat, securitate flexibilă - adică dorim să combinăm, ca și în China, teorii marxiste cu economia de piață și democrația, nu dorim să protejăm un loc de muncă dacă angajatorul consideră că nu mai este nevoie de el dar dorim să protejăm muncitorul, protejăm capacitatea oamenilor de a fi angajați. Bineînțeles, încercăm prin diverse programe să creăm locuri de muncă dar cea mai importantă parte a programului se referă la premisele noastre că toate cheltuielile legate de sănătate sau educație, sau chiar de protecția mediului, nu sunt costuri ci investiții care duc la profit social, acesta din urmă fiind apoi convertit în profit economic.

Cea de-a doua dimensiune se referă la statele din Europa de Est, și nu la toată Europa, și la partidele socialiste sau social-democrate din această regiune, iar în acest context și la România. În aceste state, după experiența ultimilor ani, consider că trebuie să existe o regândire a politicilor sociale și să existe unele noi, consistente, clare și coerente, trebuie să reabilităm și să regândim rolul statului și relația acestuia cu piața, trebuie să regândim relația dintre muncă și capital și cea dintre interesul colectiv și interes individual. Ar trebui să operăm, de asemenea, o restructurare a societății de care este încă nevoie, mai ales într-o țară precum este România, care, ca și China, are o mare parte a societății implicată în agricultură (statisticile sunt diferite, bineînțeles, dar proporția este destul de impresionantă). Trebuie de asemenea să ne gândim la reabilitarea coeziunii și coerenței națiunii. Este important, în opinia mea ca, în timp ce căutăm cuvintele, procesul european și integrarea europeană să fie cele mai importante perspective pentru noi; trebuie să ne redefinim rolul de națiune din perspectiva europeană, pentru a construi o democrație europeană trans-națională.

A treia și ultima dimensiune - care este de asemenea importantă pentru toți socialiștii - se referă la consolidarea și aprofundarea integrării în Uniunea Europeană, în așa fel încât să se adauge prezentei uniuni economice una politică și socială.

În final aș dori să spun câteva cuvinte despre China, încercând să găsesc răspuns la întrebarea „ce urmează?” Consider că una dintre provocări pentru China este polarizarea socială și aceasta va constitui o problemă importantă și de acum încolo. Cred că un răspuns la această problemă ar putea fi dezvoltarea durabilă în cadrul unei economii în creștere rapidă. China nu trebuie să construiască numai un socialism cu caracteristici specifice, ci și o economie de piață cu caracteristicile specifice Chinei sau, mai bine zis, un model de dezvoltare economică care să aibă aceste caracteristici specifice. Modelul neo-liberal,

exprimat într-o oarecare măsură de modelele europene și nord-atlantice de dezvoltare, vor pune o asemenea povară pe resursele naturale încât îmi este teamă că acest lucru ar dezechilibra complet nu numai resursele Chinei, ci pe ale întregii lumi.

În concluzie, consider că în încercarea de a face față disparităților sociale și economice, dezvoltarea durabilă și construirea unui model chinezesc de dezvoltare economică trebuie avute în vedere. În timp ce modernizarea și exprimarea pluralistă vor continua, cred, să se dezvolte în cadrul instituțiilor chineze, se impune stabilirea unui echilibru între deschiderea economică și cea politică.

De asemenea, un răspuns bun poate fi găsit pentru a echilibra procesul de descentralizare cu menținerea coeziunii țării, ținând cont că descentralizarea și disoluția sunt două lucruri complet diferite, iar disoluția statului trebuie evitată pentru că nu are nimeni nevoie de o Chină în disoluție. Așa cum au mai subliniat unii autori vest-europeni, cea mai bună soluție este o balanță de putere între autoritățile locale și un guvern central puternic. Am convingerea că și în China există nevoia unei responsabilizări a guvernării locale și a cercurilor de afaceri în fața unui guvern central puternic, destul de puternic pentru a implementa corect legile țării.

În ceea ce privește sfera internațională, consider că este nevoie de o politică comună pentru o aprobare internațională a rolului Chinei într-o nouă ordine internațională bazată pe legalitate internațională. Pentru toate acestea este necesar să se continue și să se aprofundeze reformele în China și să nu se rămână la nivelul actual. Reformele sunt, într-un fel, un proces fără sfârșit, în China sau oriunde altundeva, în acea parte din sistem care refuză „terapia de șoc”. Nu pot decât să sper că, în ceea ce privește acest proces, China își va menține acele ținte care sunt similare sau convergente cu cele actuale și viitoare ale social-democrațiilor europeni.